

ATATÜRK

Prof. Y. Hikmet Bayur

Manisa Sayıları ve T. T. K. Üyesi

Atatürkten bahsetmenin güçlüklerini herkes kolayca anlar. O, o okadar büyüktürki, dehası o kadar derindir ki, o kadar çok ve çeşitli işler başarmıştır ki onun şahsiyet ve eserini lâıkiyle kavrayıp anlatmak imkânsızdır denebilir. Atatürkün büyüklüğü onun hakkında yazı yazmak veya söz söylemek isteyen onun kıratında olmıyan herkesi daima ezecektir.

Bundan başka Atatürk Türklük, ve insanlığın hiç olmazsa Türklükle ilgili kısmı için bir tarih dönümüdür; o bir çok yönlerde bir çok yeni çığırlar açmış, o çığırlarda Türklere ve insanlığın onlarla ilgili kütlelerine bir çok adımlar attırmış ve attırmakta devam ederken ölmüştür. Bu çığırlar ülkünün en yüksek katlarından yaşayışın bir çok teferruatına kadar giden sonsuz alanları kaplar.

Bu işler üzerinde yazı yazan ve söz söyleyen herkes onlardan ancak anlayış, duyuş ve dileyişinin derece ve tarzına göre bahsedebilir, dolayısıyla tarih bir çok, pek çok Atatürk kaydedecektir, ve bu Atatürklerden her birinin öbür Atatürklerden farkı yazıcılar ve söyleyicilerin biribirinden farkını gösterecektir.

İnsanlığın pek az insanın eriştiğı yüksekliklerine çıkanların hepsi için bu böyle olmuştur. Geniş anlamda yurtseverlik ve Türkçülük (bu sözü Türkü sevmek ve onun sonsuz büyüklüğüne inan etmek anlamında alıyoruz), halkçılık, Cumhuriyetçilik, layiklik gibi bir kaç esas müstesna Atatürkün her işi ve her sözü yüzlerce yıl sonra dahi herkesin kavrayış, duyuş ve dileyişine göre tefsir edileceğinde şüphe yoktur. Hulâsa onun şahsı ve eseri hakkında son ve kati hüküm hiç bir vakit verilmeyecektir. Zaman geçtikçe onun yayayış, düşünüş ve işleyişinden yeni yeni ibretler çıkarılacak, onlar üzerinde yeni yeni buluşlar yapılacaktır; o sonsuz bir hazinedir. Ebedi Şef olduğı için ebedi ilham kaynağıdır.

Aşağıdaki yazılar okunurken bu kayıtlar hatırdada olmalıdır.

Bundan başka onun yakınında yaşamış olanlar tabiidir ki onun ölümünden herkesten fazla kederlenmişler ve sarsılmışlardır; onun dünyadan gitmesi yüzünden hasıl olan yaralar hiç bir vakit kapanmayacaksa da bunlar henüz daha çok tazedir, onunla beraber bulunduğumuz herhangi bir yere yeniden gitsek, onun herhangi bir hatırası yeniden canlansa gözlerimiz dolmaktadır. Ruhen bu halde olmak tabiidir ki ona dair yazı yazmayı güçleştirir.

* * *

Dünyada hiç bir ırk yoktur ki her alanda Türk ırkı kadar, bilhassa geniş anlamda alındığı vakit, büyük adam yetiştirmiş olsun.

Dehasının büyüklüğü ve çeşitliliği itibarıyla Atatürk bunların hepsinin çok üstündedir; haklarında tarihi bilgilerin nisbeten bol olan islâm devrinde siyasa ve askerlikte temayüz etmiş, türkçe konuşan Türk büyüklerini alırsak, bu hüküm daha bariz surette meydana çıkar.

Gaznelilerden Sevüktekin oğlu Mahmut, Selçuklardan Tuğrul ve Alpaslan, Büyük Timur ve onun torunlarından Babur ve Ekber, Osmanlılardan Fatih Mehmet ve Yavuz Selim Atatürkle kıyas edilince sönmük kalırlar.

Bunların her biri Türklüğün veya onun bir kısmının başında olarak ona yeni yeni yerler kazandırmış veya elden çıkmış ülkeleri onun yeniden eline geçirmiştir, bazen onu birleştirmek için muvaffakiyetli bir çok işler görmüş, pek büyük ülkelerde her çeşit halkın rahat ve huzurunu temin edip pek parlak medeniyetler kurulmasına vesile vermiş ve yardım etmiş, bazen de muhitlerinde derin inkılâplar yapmağa çalışmışlardır. Fakat bunlardan hiç birisi Atatürkün yenmeğe mecbur olduğu derecede güçlüklerle karşılaşmamış, Türklüğün mukadderatını bu derece acı bir vaziyette ele almamış, Türklüğün başında netice ve verim bakımından bu kadar mühim ve katı zaferler kazanmamış, Türklüğün taliini bu derece esaslı surette değiştirmemiştir. Bilhassa hiç birisi Türk tarihinde en esaslı dönüm noktası olacak surette Türkü zamana uymayan hurafelerden kurtarmak, zamanın icaplarıyla onu manen ve maddeten teçhiz etmek, Türke benliğini iade ederek ona 5 - 10 bin yıl önce cilâlı taş ve maden devirlerini yarattıran ve dünyaya yaydıran ve devir devir medeniyet yolunda ona en esaslı hamleleri yaptıran manevî ve akli kudreti

tekrar vermek, onu cihan mücadelesi yoluna yep yeni fakat türk-lüğün derinliklerinden fıskıra gelip son iki üç asır içinde unutulmuş ve paslanmış olan, her alanda her bakımdan sonsuz bük-yüklükler yaratmak, usul ve aneleriyle yeniden silâhlandırmak işine girişmemişlerdir.

Bu yolda iş görmek Timur ve Yavuz için de hatıragelebilirdi, zira bunların yaşadıkları ve kudret saçtıkları devirler şark ve garp türklüğü için tesirleri çok geçmeden görülecek olan birer dönüm noktası idi. Halbuki bunlar ve emsali zafer üzerine zafer, ülke üzerine ülke katmayı esas ve belki de tek amaç bilmişlerdir.

Bütün cihan tarihini de alsak Atatürk ayarında bir şahsiyete raslamayız. Rişölyö, Napolyon, Bismark milletlerini aldıkları ve bıraktıkları noktalar mukayese edilirse onun yanında keza sönük kalırlar.

* * *

Atatürkün yetiştığı ve gençliğini geçirdiği devirde Türk ulusunun nasıl bir hava içinde yaşadığını hatırda tutmak Atatürkü anlamak bakımından zaruridir.

Ekonomi bakımından istiklâlden mahrum olan Osmanlı İmparatorluğunun, 19 uncu asrın, sonlarında ve yirminci asrın başlarında artık dışarda kimseye karşı haysiyeti kalmamıştı. Meselâ Fransa hükümeti tebaasından iki kişinin Osmanlı hükümetinden alacaklarını almak için Midilli gümrüğünü işgale donanmasını göndermiş ve hem o paraları almış, hem de mektep, sair müssese ve mezhep işlerinde II inci Abdülhamitten bir çok yeni faydalar koparmıştır.

Makedonyada Rusya ve Avusturyanın sivil ajanları Osmanlı valilerini makamlarında alenen tahkir ve tezyif ederlerdi, Makedonyayı teşkil eden üç vilâyette mali murakebelerini kabul ettirmek için büyük devletler Midilli ve Limnos adalarına donanmalarını gönderip işgallerde bulunmuş ve o suretle dileklerini Osmanlı hükümetine kabul ettirmişlerdi. Kendine Allahın gölgesi dedirten Osmanlı padişahı yabancılar karşısında rüzgâra tutulmuş bir mumun yaptığı gölge gibi tirtir titriyordu.

Türk köylüsü Makedonyada, Arnavutlukta, Yemende ve bir sürü dağlık veya çöllük aşiret mıntakalarında daimi bir seferberlik halinde binbir eksiklik içinde, durmadan, faydasız yere, kanını akıtıp dururdu. Kanı bahasına kazandığı zaferler hiç bir netice vermezdi, ne sonu gelmiyen isyanların devamına veya yeniden

patlamasına mani olurdu, ne de memleketin git gide parçalanmasına veya bazı kısımlarının git gide devletten ayrılmasına set çekerdi. Giridi ele geçirmek isteyen Yunan Tesalya seferinde ezildi, az sonra Yunan kıralının oğlu Girit idaresinin başına geçti. Makedonyada binlerce kurban verilerek çeteler tepelenirdi, fakat öbür mevsimde yeniden canlanırlar ve her yıl büyük devletler kâh sivil ajan, kâh jandarma kumandanlıkları, kâh mali murakabeleriyle Osmanlı devletinin hâkimiyetini bir parça daha elinden alırlardı. O suretle ki vatan uğrunda, vatanın bütünlüğü uğrunda, kanını akıtmak Türkler için manasız bir şey olmuştu.

Yabancılar karşısında bu kadar âciz olan devlet kendi tebasına karşı son derece müvesvis, zalim ve gaddar idi. Namık Kemal veya Abdülhak Hâmidin tiyatro eserleri gizli basılır, gizli satılır ve gizli okunurdu. Lö Tan gibi muhafazakâr bir Fransız gazetesi bir Harbiye talebesinin elinde görülse çok kere onun sürülmesi için kâfi sebep addedilirdi. Bir çok memurlar ancak yılda altı ay maaş alırlardı.

Fakat Osmahlılar arasında en acı vaziyette Türkler bulunuyordu. Türk unsurunu hor görmek ve ona Türklüğünü unutturmağa çalışmak için Osmanlı hükûmetinin bir çok sebepleri vardı, bunlar arasında :

Son defa Timur tarafından husule getirilmeğe çalışılan ve Cengiz, Gök Türk devleti vesaire zinciri boyunca gidilirse tâ ezellere kadar çıkabilen Türk birliği ve umum Türk âleminin orta Asyadaki Türk devletine tâbi olması iddiasının Beyazıttan sonra bir müddet Osmanlı padişahlarını yeniden ürkütmüş olması,

İsmail Safevinin Anadolunun şarkındaki türkleri bazen kütle halinde kızılbaşlığa ve dolayısıyla Osmanlı hanedanı aleyhine kazanmış olması.

Türk unsurunun Fatih unsuru teşkil etmesi dolayısıyla ekseriyetle kolay boyun eğmeyen insanlardan teşekkül etmesi, halbuki sarayın git gide daha çok nisbette padişahlara ve etrafındakilere yaranmak için her kalıba girmeğe, her türlü dalkavukluğa ve müdaheneye hazır insanları tercih etmesi ve bunların da tabiatıyla yenilmiş ve esarete alışmış unsurlar içinde daha çok bulunması.

10 ve 11 inci asırlarda ise islam arap âlemi çökmeğe yüz tutunca Türk ve garp âleminin onun yerini alma savaşına girişmiş olmaları ve zaferin türklerde kalması ve Türklerin hıristiyanlığa karşı islâm müdafii olmaları umumiyetle garp âleminde ve

şark hıristiyanlarında Türk düşmanlığını bir ikinci tabiat haline sokmuş olması keyfiyetleri sayılabilir.

Bütün bu âmillerin tesiriyle, Osmanlı devletini kurmuş olup onun yükünü omuzlarında taşıyan unsurun Türk unsuru olmasına ve Osmanlı padişahlarının Oğuz Karahan soyundan oldukları efsanevi iddiaya rağmen Türk adı ve Türk unsuru hükûmetçe, yerli ve yabancı gayrı Türk unsurlarca (bunlardan bir çoğunun Türkün bir kolu olmasına rağmen) fena ve hakir görülürdü. Abdülhamit devrinin sonlarına yetmişmiş olanlar «kaba Türk» «etraki bi ldrak» gibi tabirleri duymuş ve mektep kitaplarında görmüşlerdir.

Halbuki Balkan ve cihan savaşları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu dağılıp her unsur kendi başının çaresini aramağa mecbur olunca en cevherli unsurun hangi unsur olduğunu hâdiseler hiç itiraz götürmez surette gösterecektir.

İşte Atatürk ve onunla beraber yetişen batın gençliğini böyle maddi ve manevi haksız bir felâket ve hakaret havası içinde geçirmiştir.

Kendisindeki kıymet ve cevheri kâh şuurlu surette bilen, kâh şuursuz surette içten içe duyan Türkler bu vaziyetten tabiatile gazebe gelmekte ve filen isyandan çok önce ruhen isyan halinde idiler. Atatürkü tanımış olanlar bu duygunun onda ne derece derin ve şiddetli olduğunu bilirler.

*
* *

Türk soyunun en yüksek çocuğu bulunan ve Türklüğün en felâketli anlarında yetişmiş olan Atatürkün şahsiyeti incelenirken onun «Türkün» bütün vasıflarını harikulâde ileri götürülmüş bir derecede nefsinde topladığı görülür.

Emsalsiz derecede cesurdu ve şuurlu surette cesurdu; bunu lüzumu oldukça, meselâ çanakkalede Türk neferi dünyanın en müthiş silâhlarına karşı süngüsü ile savaşırken, ona, başındakilerinde kendisi kadar ve kendisile birlikte tehlikeye göğüs gerdiklerini duyurmak gibi bir vaziyet karşısında mütemediyen göstermiştir. Anafartalarda bir kere hayatını, kurşunun hızını kıran cebindeki saata borçlu olmuştu.

Sebat ve azminden bahsa lüzum mu vardır; ondaki bu hassalar Balkan savaşına büyük cihan savaşından sonra işbu cihan savaşını kazanmış olan büyük devletlerin azmini kıracak, onları usandırıp bıktıracak, surette harbe devam etmiş ve nihayet zafere

erişip muradına ermiş olan Türk azim ve sebatının bir timsali, en yüksek şahikalara yükselmiş bir parçasıdır.

Atatürk yorulmak bilmemezlikte yine Türkün eşsiz bir timsali idi. Sakarya muharebesini yeni kırılmış kaburga kemiklerinin verdikleri ağrılar içinde bir koltuğa oturmuş olarak yirmi iki gün yirmi iki gece, hemen hiç uyumadan, idare etmiş olması bunun binbir örneğinden biridir. Ankarada inkılâp hamlelerini, büyük nutkunu, tarih tezini ve ehemmiyet verdiği bütün işlerin esaslarını tesbit eder ve hazırlarken günler ve gecelerce uyumadığına ve masa başından ayrılmadan çalıştığına şahit olmuştuk.

En sade köylü çocuklarımızda gördüğümüz sevdiği ve saydığına karşı sonsuz fedakârlık, vefakârlık, ona iyilik edebilmek veya onu bir tehlikeden korumak için atılacak ve uyanıklık Atatürkte yurda ait en yükse işlerde olduğu kadar herhangi bir arkadaşını ilgilendiren işlerde de görüldü, herkesin gönlünü hoş etmeği onu kendisinden fazla düşünmeği ve korumağı bilirdi. Bir kere birini sevip ona itimat besledimiydi onun bariz ve kat'i bir fenalığını tesbit etmeden ondan yüz çevirmezdi. Türkün doğruluk ve samibmiyeti en yükü düşmanları tarafından teslim edilegelmektedir. Atatürk bu sıfatları kendisinde en geniş anlamda toplamıştı ve bunlara sonsuz derecede kıymet verirdi; biri için: «Bu beni aldattı» dediği vakit onu kalbinde o adam hakkında esaslı bir şeyin kırıldığı ve silindiği duyulur ve görülürdü, ve kimse samimi olarak: «Atatürk beni aldattı» diyemez. Sevdiği ve her ne suretle olurs olsun ilgili olduğu biri aleyhine ister siyasal, ister şahsî mahiyette olsun kendisine bir şey söylene günün birinde söyliyene söylenileni yüzleştirir ve mütekabil vaziyetlerinden çabucak doğuruyu sezerdi. Bu itibarla onun yanında ulu orta şunun bunun aleyhinde bulunmak imkânsızdı.

Atatürk, Türk ülüvvücenabının bir şaheseri idi, samimi olduğuna inan ettiği her söz ve işi kabul ederdi; kötü düşüncelerle yapılmış kötülükleri ise onları yapanlar muzır ve tehlikeli olmaktan çıktıklarını derhal affederdi. Yüz ellilikleri affetmesi bu cümledendir.

Bütün Türkler gibi mütevazi, gösterişsiz olup herkesle temas-tan hoşlanırdı, Fakat icap ettiği vakit hakkını istemeği ve bunu istihsal etmeği, bilhassa bu hak aynı zamanda yurdun selâmeti ile ilgili ise pek iyi bilirdi; Anafartalar kumandanlığını alışı ve millî mücadelede temin ettiği mevki bunu gösterir. Meşrutiyet ve büyük savaş boyunca kıymetçe ondan çok geri olan birçok

şahsiyetler ondan pek ileri makamlara geçmişlerdir; hattâ Trablus-garp harbi arifesinde unutturulup çürütülmek üzere Asire gönderilmek üzere idi. Fakat büyük harbin kat'i ve elim zaruretleri onun dehasının ihmal edilmesine imkân bırakmamışlardı, o da lâ-yık olduğu mevkiî almayı bilmişti.

Keza bütün Türkler gibi hayatın bütün tatlarını tatmağı severdi, ve eğlence âleminde de çalışmada olduğu gibi hiçbir ölçü ve bağ tanımayıp ifrata giderdi; fakat buhranlı ve mühim anlarda her eğlence durur yalnız iş görülürdü.

Tarihinin büyüklüğü ve derinliği dolayısıyla her Türk doğuşundan devlet işlerinin icaplarını, onlar uğrunda katlanılması zarurî zahmet ve fedakârlıkları, takdir etmek, büyük işleri kavramak, tabii olarak disiplin kabul etmek hassalarını haizdir. En saf ve cahil görünen Türk çocukları arasında öyle mudil vaziyetleri ve onların icaplarını kavrayış hâdiselerine tesadüf edilir ki insan hayretlere düşer. Atatürkün, pek nadiren tek bir adamda toplanan dehası, büyük işlerde ve devlet işlerinde Türk fertlerinde yayık bir halde bulunan bu anlayış, seziş ve kavrayışı harikulâde bir dereceye götürmekte idi.

En mudil siyasal işlerden en basit aile işlerine ve şahsî dertlere varıncaya kadar hiçbir mesele yoktur ki, o herkesten çabuk o işin esas ve teferruatını ayırt edip ne yapılması lâzımgeleceğini yanılmaksızın görmesin. Katolik dininin inan ve ibadet işlerinde Papaya tanıdığı lâyuhtilik yani yanılmamazlık hiç şüphesiz siyasal, askeri ve ruhi (pisikolojik) işlerde Atatürkte sahiden vardı. Bugün kimse samimi ve mukni surette iddia edemez ki içinde bulunulan durum ve şartlara göre Atatürk tarafından verilmiş kararlar ve başarılmış işlerin bir tanesinde isabetsizlik bulunmuş olsun.

Fakat bir kararı olgunlaştırdığı devirde onunla ilgili olabilecek mümkün mertebe çok kişilerin rey ve fikirlerini almağı esas şiar edinmişti, her türlü itirazı sabırla hattâ şükranla dinlerdi; ancak bir kere kanaatini edinip işe geçmeğe başladımıydı oyun bozucu itirazlara ve samimi olmıyan tenkitlere kızardı. Kendisine olgunlaşan bir fikrinin muhtelif safhalarında ona tesadüf edenler ve onu kâfi tanımayanlar tenkit ve itirazlarını muhtelif surette karşılanmış olmasından şaşırıp onun hakkında muhtelif hükümler vermiş olmaları bu yüzdendir. Esasen itiraz ve tenkidi hoş karşılamak onu kabul etmek demek değil, kendi kafasında inkişaf eden fikri ona göre bir kere daha mihenk taşına vurmaktır demektir.

Kararlarını tatbik edecek olanların bunları iyice kavramış ve onların isabetine inanmış olmalarını ister ve bu sonucu elde etmek için onlarla her türlü münakaşayı arardı, tâ ki onlar görecekları işleri "emir kulu," gibi değil fakat o işleri benimsemiş olarak görsünler.

Atatürk açtığı her yeni çığırdada, yaptığı her yeni inkılâpta bunları kavrayıp ileri götürebilecek kimse veya kimseleri bulunca o işi ona veya onlara devreder ve kendisi yeni şeylerle meşgul olurdu; bu suretle onun yaratıcı dehası daima taze çığırlarda çalışırdı ve azamî verim elde edilmiş olurdu.

Bu bakımdan şunu da ilâve etmelidir ki Atatürkün hemen her fikri ilk ortaya atıldığı vakit etrafındakilerin pek büyük bir ekseriyeti tarafından icra edilmesi imkânsız hayal addedilmiş, çok kere ancak ona olan inan ve onun iradesinin tesiri altındadır ki bazen fikir tamamen kavranılmamış olduğu halde icraata geçilmiştir; fakat vakit geçip iş inkişaf ettikçe karardaki isabet herkesçe takdir edilmiştir. Atatürkten «dehanın» ezcümle şu suretle tarifini duymuştum (1926 yazı): «dâhi o dur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğu vakit herkes onlara delilik der» [*]

Atatürkün ileriyi görmek hassasından bir örneğini çok kere tekrar edilmiş olmakla beraber burada yeniden hatırlatmaktan kendimi alamıyorum, bu örnek kendisinin daha devlet işlerinde mümarese kazanmadığı bir devreye ait oluşudaha ziyade dikkate değer. Mütarekeden sonra «yıldırım» orduları grup kumandanı bulunan Mustafa Kemal Paşa bir taraftan mütareke hükümlerine uygun olsun olmasın azamî fayda temin etmek isteyen Suriyedeki İngiliz kumandanlığının tazyikine, öbür taraftan da azamî derecede ürkek ve korkak olan Osmanlı hükümetinin İngilizler ne derlerse emir gibi kabul et demeğe varan tazyikine uğramakta idi. Bu vaziyette mütarekeden beri daha henüz 13 gün geçmiş iken İstanbulla, Başkumandanlık erkânıharbiye riyasetine 12/11/918 tarihinde çektiği telde şunlar vardır :

« . . . Yoksa İngilizlerin tekâlifine bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün (Payas - Kilis) hattına kadar olan mintakayı isteyen İngilizlerin teklifini yarın «Toros» a kadar «Kilikya» mintakası ve daha sonra (Konya-İzmir) hattının lüzumu işgali tekâlifinin yekdiğerini velyedeceğine ve

[*] Takriben naklediyorum.

binnetice ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi, hattâ Heyeti Vükelâyı Osmaniyenin Britanya hükûmeti tarafından lüzumu intihabı gibi tekâlifin karşısında da kalmak müstabat değildir....»

Filhakika çok geçmeden Torosa kadar Kilikya o vakıtki düşmanlar eline geçer ve bunlar daha sonra tâ Maraşa kadar çıkarlar. Nisan 1919 sonunda Antalyayı işgal eden İtalyanlar Konyaya kadar uzanırlar. 15 Mayıs 1919 da İzmirde çıkan Yunanlılar daha sonra Polatlıya kadar sokulurlar. 16 Mart 1920 İstanbul işgalinden bahseden ve o anda İngiltere Harbiye Nazırı ve dolayısıyla işgal kuvvetlerinin âmiri olan Mister Çörçil der ki:

«16 Marta İstanbul İngiliz Fransız ve İtalyan askerleri tarafından işgal edildi. (Damat) Ferit mümkün mertebe soluk renkte bir hükûmet teşkiline *davet edildi.*»

Aynı zat bir sahife ötede Yunanlıların kendilerine bir çok arazi kazandıran Haziran 1920 taarruzlarından bahsettikten sonra şunları yazar:

«Bu suretle muahede perçinlenmiş oldu. (Damat) Ferit *mutiane bir surette bir kuklalar hükûmeti kurdu* ve 10 Ağustosta Türkiye Sevres sulhu tescim eden vesikayı imzalamaya geldi.» [1]

Padişah murahhaslarınca imzalanan muahedenin 200 üncü maddesi mucibince ise Mütteliklerin Türkiyede birer kara, deniz ve hava askeri murakabe komisyonları bulunacaktı; bunların vazifesi muahedenin bu işlere ait hükümlerinin tatbik ve murakabesi yani ufak bir hale sokulan Türk silâhlı kuvvetlerinin hakiki emir ve kumandası idi.

Bu suretle aradan iki yıl bile geçmeden Mustafa Kemal'in sezip hükûmetine bildirdiği âti tahakkuk etmiş bulundu; fakat kendilerine bildirilmiş olduğu halde bu âtiyi ne görebilmiş, ne de tedbirini düşünebilmiş olanlar artık birer gölge haline gelmiş olup Mustafa Kemal iş başında bulunuyor ve kurtuluş tedbirlerini birer birer tatbika koyuluyordu.

Atatürkün kuvvet sırrını anlamak isteyenler için kendisinde harikulâde bir dereceyi bulan âtiyi görmek hassası üzerinde durmak lâzımdır; deha ve hassasiyetinin mahsulü olan bu görüş kabiliyeti sayesinde filen üzerine aldığı işlerde hiçbir vakit gafil avlanmıyacak, daha kimse tarafından sezilmeyen tehlikeleri çok önceden görüp tehlike belirmeğe başlamadan onu önliyecek ted-

[1] Winston S. Churchill: la crise mondiale, Cilt IV. S. 371 372. işaretler benimdir.

birleri tesbit ve tatbika girişmiş bulunacak ve bu sayede memleket her an her alanda emniyet içinde mütemadiyen yükselecektir.

Atatürkün etrafındakilerde onun görüş ve düşüncesine olan güvenin esas temeli de bu yolda yapılmış ve beraber yaşanılmış sonsuz tecrübelerdi. Onun söylediklerinin ve yapmak istediklerinin doğruluğu ve derinliği bütün şümulile kavranılmasa bile eski tecrübelere dayanarak herkes isabetin onda olacağına içinden inanmakta olduğu için işaret ve emirleri tereddütsüz icra edilirdi.

Atatürkün ileriye görmek ve ona göre en isabetli tedbiri almak hususundaki fevkalâde kabiliyeti bir çok ecnebi ricalince de kabul edilmekte ve fırsat buldukça ona bu yolda danışılmakta idi.

Keza Atatürk kendisindeki bu hassalar sayesinde her şeyin verimini gayet iyi tayin eder ve durulması lâzım gelen noktayı bilirdi.

Atatürkün doğruyu ve doğru yolu herkesten önce ve herkesten çok keskin surette görmesi keyfiyetine bir de her şey için en müsait zamanı kollamayı ve o anın geldiğini sezmeği emsalsiz surette bilmesi ilâve edilmelidir. Bu suretle göreceği iş asgari sarsıntı ile görülür ve ülke ve ulus görülen iş ve yapılan inkılâptan edeceği istifadeleri en az tehlike, külfet ve zarar mukabilinde elde etmiş olurdu.

Atatürkün doğruyu görüşünün ilk kuvvetli örneği Meşrutiyetten sonra zabıtların siyasetten ayrılmalarında ısrar etmesidir; o devri ve Balkan harbini yaşamış olanlar bu genç zabıtın hemen bütün İttihat ve Terakki teşkilâtını kendine düşman edecek kadar bu işte ileri gitmiş olmasındaki mutlak isabeti takdir ederler.

Sofya ataşemiliteri iken büyük harbe girmememiz lâzım geldiğini, Marn muharebesinden sonra harbin uzayıp Almanların yenileceklerini kuvvet ve kanaatle ifade edişinden, büyük savaş esnasında Çanakkaledeki muzafferiyetlerle büyük savaşın iki yıl fazla sürmesinden, Çarlığın yıkılıp cihan tarihinin yeni bir gidiş almasındaki kat'i tesirinden uzun bahsetmeyip mütarekeyi takip eden devreye geçelim.

Mütareke esnasında Mustafa Kemal devlet ve ulusun madde-ten ve manen ezik ve takatsız olduğunu bilmekle beraber Türk-lüğün uğramış olduğu bu felâkete lâyıf olmadığını, bu hal bir sürü hatanın neticesi olup bundan sonra ülke iyi idare edilirse, bütün müttefikleri ezilmiş olduğu, Almanya, Avusturya, Macaris-

tan ve Bulgaristan yere serilmiş ve galiplerin her emrini boynu bükük bir halde kabule hazır oldukları bir anda, Türk ulusunun haklarını cihan harbi galiplerine kabul ettirecek kudrette olduğunu anlayacak bu inanını resmen yazacak ve resmî, hususî binbir teşebbüsü ile buna etrafını ve halkı inandıрмаğa çalışacaktır.

Bu yolda çalışmanın manası şu idi.

a) Türk ulusu bütün bir cihan ile birlikte uğradığı bu felâketten sonra dahi büyük savaşa girmeden evvelkinden daha kudretli olarak, daha mesut ve şerefli bir yaşayışa kavuşabilir. Yani ondaki eşsiz cevhere sonsuz inanım vardır.

b) Ben onu bu yola sevkedecek ve onun başında olarak bu nimetleri koparacak kudretteyim. Yani kendi siyasal, askeri ve idarî dehama sonsuz itimadım vardır.

Mustafa Kemal'in eseri bu iki inanım yerinde olduğunun şahididir.

Mütareke kendisine tebliğ edildiği andan itibaren gidilecek tek yolu görüp o yola hükûmet ve ulusu sevk etmek için durmadan çalışmağa koyulur; düşmanlarla temasa gelecek olan zabıtların her meselede çetin olmalarını maiyetine derhal tamim eder; aynı surette hareket etmesi için hükûmetle mücadeleye başlar; bunun bir örneğini yukarıda gördük. Hükûmetin aciz ve korkaklığını görünce ona olacak şeyleri aynen bildirip istifa eder ve hususî olarak amacı uğruna çalışmağa koyulur.

İstifasından sonra İstanbula gelmek üzere Eskişehir'den geçerken mutasarrıfa sancakta ne kadar tüfek olduğunu sorması daha o andan itibaren ne yolda çalışmağa hazırlandığını meydana koyar.

1918 ve 1919 yılları ahvalini incelersek şunları görürüz:

Hazırlanan sulh muahedesinin bütün inceliklerine tabiatıyla akıl erdiremeyen fakat yurtları yabancı ellerine geçerse neye uğriyacaklarını pekâlâ anlıyan Türk kütelleri nerede yabancı ile karşılaşmışlarsa mukavemete koyulmuşlardı; Adana ve İzmir mıntakalarında İngiliz, Fransız ve Yunana karşı; Karadeniz kıyılarında Pontos denilen eyalet veya devletin kurulmasına temel teşkil etmek üzere Rusya ve Kafkasyadan getirilen rumlara karşı, küçük mahalli kuvvetler kendi kendilerine teşekküle başlamış ve gitgide büyümeğe yüz tutmuşlardı. Şark vilâyetlerinde oranın Ermenistan olmasına mani olmak üzere müdafaai hukuk cemiyetleri kurulmuş ve mukavemet tertibatına girişmişlerdi.

Hulâsa, büyük halk kütleleri de Mustafa Kemal ile aynı ruh ve duygu içinde idiler. Milli mücadele ve milli zafer harikaları, yani pek nadiren hep birden bir ulus üzerine bu kadar şiddetle çöken felâket ve ihanet yığınlarının mucizevi surette yenilip ortadan kaldırılması, eş olan bu ruh ve duyguların buluşup birleşmesinin mahsulü olacaktır.

O sıralarda Büyük Dâhi ve Büyük Ulus başlangıçta herbiri kendi başına aynı yolu tutmuşlarken birçok münevverin kurtuluşu düşmanların bir kısmının teveccühünü kazanmakta ve onların yardımıyla diğerlerin şerrini azaltmakta veya meselâ Amerika mandasını temin etmekte aramalarının manasızlığı münakaşa götürmez surette tebeyyün etmiştir. Hakikatte o anda iki yol ve yalnız iki yol vardı, biri halk kütlelerinin ve Mustafa Kemal'in tuttıkları yol idi: zafer elde edilinceye kadar mukavemet yolu. İkincisi Vahdetinin ve sadrazamı damat Feridin tuttıkları yoldu: düşmana teslim olmak yolu. Birincisi kendine güvenenlerin diğeri güvenmeyenlerin yolu idi. Bütün öbür yollar ancak ve ancak bu ikinci yola çıkabilirlerdi. O vakitki düşmanlar Türk milletindeki eşsiz cevheri ve Mustafa Kemal'deki eşsiz dehayı takdir etmedikleri, ve bunların harikulâdeliği dolayısıyla, edememeleri tabii olduğu için hareket ve tedbirleriyle, şurayı burayı işgaller ile ve Sevr muahede taslağı ile samimi olan ve satılmamış bulunan herkesi meseleyi tam şümuliyle kavramasa dahi nihayet birinci yola girmeye mecbur edeceklendir.

Ulus ve ülke için yürünülebilecek tek iki yol kaldığı anlaşılınca Mustafa Kemal'in kurtuluş yolunda yürünülebilmesi için düşman ellerinin erişemeyeceği bir yerde bir hükümet nüvesi kurması ve asırlardanberi saray ve Babıaliden gelen emirleri dinlemeğe alışmış olan ulusu o nüveyi tanımağa alıştırmaları şart idi; zira ancak bu suretle düşman elinde bir âlet olan o zamanın İngiliz Harbiye Nazırının dediği gibi «kuklalar» ulus ve ülkenin âmir dimağı vazifesini görmekten menedilmiş ve bu vazife müstakil ve Atatürk'ün kullanmasını çok sevdiği bir tâbire göre «Türk ulusundan ilham alanların» eline geçmiş bulunurdu ve dolayısıyla ulusu kurtaracak olan zincirleme harikaların yapılması mümkün olabilirdi. Daha mahdut amaçlarla daha evvel kararlaştırıldığı halde ancak Mustafa Kemal'in gayretile toplanabilen Erzurum kongresi. heyeti temsiliye teşkili, nihayet Ankarada Büyük Millet Meclisinin toplanıp resmen milli hükümetin kurulması bu amaca varmak için atılmış adımlardır.

Bütün bu müddet zarfında Mustafa Kemal bir sürü samimiyetsiz tenkide uğramıştır, bunlar iki zümrede toplanabilir:

a) Esas amacı yurdu korumak ve kurtarmak değil kendi ihtirasını tatmin etmektir ve bunun içindir ki bir düziye hükümet veya hükümet taslakları kurmakla uğraşiyor,

b) Niçin İzmir cephesine gidip te kumandayı ele almıyor.

Bu tenkitlerin saçmalığını Mustafa Kemale baştan başa hak vermiş olan hadiseler göstermiştir; zira

a) Düşman elinde «kukla» olan hükümetin yerine düşman elinin erişemeyeceği bir yerde bulunan bir hükümet kurulmadıkça ulusun maddî ve manevî bütün gücü aynı yönde çalıştırılmazdı, bu yapılmadıkça da bütün müttefikleri ezilmiş ve yere serilmiş bir halde olan Türkün cihan harbi galiplerine rağmen zafer kazanması ve her alanda istiklâlini hattâ büyük harpte yenilmeden önce mevcut dahi olmıyan iktisadî istiklâlini elde etmesi kabil olamazdı.

b) Millî hükümet olmadan millî kuvvetlerin muhassalası demek olan millî ordu olamazdı; onu yapmadan da Mustafa Kemal gibi büyük bir kumandanın cepheleleri tutan ufak tefek teşkilâtın başına geçmesi ulusu kurtarmağa değil ancak şerefle ölmeğe vesile olabilirdi. O ise yaşatmak istiyordu.

Mütarekeden sonra olan bitenler padişahlık ve halifelik meselelerini zarurî olarak ortaya atmışlardı. Osmanlı hanedanının temsil ettiği bu iki makam, Türk aslına aşılınmış öldürücü mikrop gibi Türklükle alâkası olmıyan, çürük ve onun belini doğrultmasına mani olan bir sürü âdet, anane ve usullerin bir timsali olmuştu. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de mütarekeden sonra Padişah - Halifenin açık ihaneti ve o zamanki düşmanlarla elbirliği etmesi keyfiyeti ortaya çıktı.

Cihan harbi galiplerince müşterek müstemleke haline getirilmek yani müstemlekelerin en kötüsü haline sokulmak istenilen [*] Türk yurdunda onların bu işini kolaylaştırmağa teşne bir Padişah-Halife vardı. İşbu devletlerin ondan ne beklediklerini anlamak için yirminci asrın en büyük müstemlekeci olup Fas kıtasını Fransaya bedava denecek derecede ucuza maletmiş olan Mareşal Liyotenin Hindi Çinide Fransız himayesi altında olan Anam İmparatoru hakkında yazdığı şu satırları okumak kâfidir [**].

«Onun hakkında serdedilen bütün ittihamlardan bana ne! benim için o Anam İmparatorlarının torunudur, bu yirmi milyonluk

[*] Bunu takdir için hissei şayialı çiftliklerin halini düşünmeli.

[**] Général Gouraud: Lyautey, s. 16

İmparatorluğun büyük içtimai kuvvetidir, o, o adamdır ki geçtiği yerler de halk tozlar içine kapanıp yatar, küçük parmağının her hangi bir işareti kati bir emir mahiyetindedir. Ulu Tanrı! biz ondan istifade edelim ve madem ki ipleri elimizdedir bu kuvveti zafa uğratmıyalım, ve inan idelim ki ne doğrudan doğruya idare, ne de teknik bilgilerimiz bu kuvvetin yerini tutamazlar. »

Vahdettinin o zamanki düşmanlarımızdan gördüğü aldatıcı itibarın mahiyetini bu yazılar iyice gösterir.

Durum böyle olmakla beraber bir taraftan Padişah - Halifenin rolü, akli eren ermiyen herkese bariz surette görününceye kadar onun aleyhine yürümek, ulus arasında tefrika çıkarmak ve dolayısıyla zafer ümitlerini zayıflatmak olurdu. Mustafa Kemal bundan kati surette kaçındı ve her işte olduğu gibi münasip zamanı ve işin olgunlaşmasını bekledi.

Her görülecek işte azami taraftar temin etmek esasına da çok dikkat ederdi. Bunun en büyük mikyasta örneği milli mücadelede görülür. o vakit onunla beraber yürüyen samimi yurtseverler arasında, eski kafada dindarlar, yani din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasını akıllarına sığdıramıyanlar ve dolayısıyla Hilâfetin kalkmasını katiyen kabul edemeyecek olanlar; Hilâfeti siyasal bir kuvvet farzedip onu o yüzden yaşatmak isteyenler, saltanatı atmağa keza akıl erdiremeyenler vardı. Mustafa Kemalın siyasal mahareti bütün o devirde yalnız ve yalnız her samimi yurttaşı birleştiren yurtseverlik duygusunu ileri sürmesi, onu mihver yapması ve yurdu kurtarmak dileğinden gayri düşünce ve işleri sonraya bırakmayı ve bu uğurda gayretkeşlik etmek isteyenleri susturmayı bilmesidir.

Keza daima her işi azami taraftarla görmek dileği yüzünden dir ki Atatürk durmadan kongrelerde, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, hususi toplantılarda, başbaşa görüşmelerinde, münakaşa ve telkin fırsatları arar ve yaratırdı.

Misakı Milli esaslarının tâ Ağustos 1919 başlarında tesbit edilmiş olması da herkesin gözü önüne konulması icap eden amacı açık olarak ifade etmek ve gidilecek yolu göstermek içindi.

Atatürk her işte ve her anda icap ettikçe ehemmi kurtarmak için mühimmi feda etmediği, veya daha doğrusu, onun istihsalini daha sonraya bırakmağı bilmekle beraber esas prensiplerin tehlikeye girmesine katiyen razı olmazdı; ve bozgunculuk havası esince onu önlemek için bütün mevcudiyetiyle ortaya atılırdı.

1920 sonbaharında şark vilâyetlerinden Ermenilere yer verilmesi meselesi mevzuubahs olduğu vakit ki mütecellidane hareketi ve 1921 ilkbaharında Londra konferansından sonra bazı kimselerde görülen zâf emarelerini ortadan kaldırmak için gösterdiği atılganlık buna misaldir.

Keza samimiyetle yapılan her türlü münakaşa ve itirazı iyi karşılamakla beraber itiraf edilmeyen maksatlarla yapılan intrikalı beyanata son derece kızar ve bunu faillerine yüzlerdi; ve eğer istediği ve yapılması memleket için faydalı olduğuna kanaat getirdiği şeyin behemehal yapılma zamanı geldiğini görürse şiddet ve tehditten çekinmezdi. Saltanatın ilgası meselesinde tuttuğu yol ve teşkilâtı esasiye, şeriye ve adliye encümenlerindeki beyanatı buna misaldir.

Atatürkteki ikna kuvveti ve gönül kazanmak hassası fevkalâde idi. Evvelden katî surette başka emellere hizmete kararı dolayısıyla kazanılması imkânsız olanlar müstesna, Atatürk kiminle görüşmüş ise onu kazanmıştır. Bazen işe muhatabına karşı şiddet göstermekle de başlasa bu neticeyi behemehal elde ederdi.

Bunun en parlak misali Sevr muahedesinde ufak tefek değişiklik mukabilinde Fransızları Türk cephesi derdinden kurtarmak maksadiyle Ankaraya gelen ve Türkleri o anda her Avrupalı gibi âciz ve fena bilen eski Fransız nazırlarından Franklen Buyondur. Bu zat Mustafa Kemal ile bir iki günlük temastan sonra bir taraftan onun hayranı ve öbür taraftan da Misakı millinin candan inanmış bir müdafii ve bütün dünya muvacehesinde onun propagandacısı olacaktır. O derecede ki Fransada onun hakkında «Ankarada ona büyü yapıldı» sözü çıkarılacaktır. Bu zatın doğruluğuna kani olduğu fikirleri kendi memleketinde çabuk ve tam olarak kabul ettiremeyişi ancak iki memleket arasında aniaşmamazlıkların devamına sebep olmuş, fakat nihayet Fransızlar dahi doğru yolun onun tavsiye ettiği yol olduğunu kabule mecbur kalmışlardır.

Atatürk birçok siyasal muvaffakiyetlerini dehasına ve ikna kabiliyetine olduğu kadar bu şahsî cazibesine ve gönül alma hassasına borçludur.

Atatürk kafasında kararlaştırmış olduğu birçok işlerin görülmesi için müsait zamanı beklediğini söylemiştik; o zaman gelince çok kere hiç ehemmiyetsiz zannedilecek bir hadiseden istifade ederek o hadiseyi son neticelerine kadar götürmek suretiyle kararını tatbik ettirirdi. Keza çok kere bu kararın tatbiki için

ortaya atılanlar işe kendiliklerinden giriştiklerine ve eskidenberi kendilerinde mevcut bir fikri tatbik ettiklerine zahip olurlardı; saltanatın ve Hilâfetin ilgası ve Cümhuriyetin ilânı gibi hadiseler bu tarzda görülen işlere örnektir.

Görülmesi zarurî olan işin en münasip zamanını tayinde olduğu kadar herhangi bir alanda elde edilen bir muvaffakiyetin azamî verimini tayinde de son derece mahir idi. Franklen Buyon anlaşmasında o günkü şeraite göre azamî faydaları koparması ve o gün için üzerinde ısrar edildiği takdirde lüzumsuz yere tehlikeli bir vaziyet ihdas edecek olan İskenderun ve Antakya işini sonraya bırakması buna delildir.

Mustafa Kemalın askeri dehasından bahsetmek bize düşmez. Bu dehanın şaheserleri olan Çanakkale ve Sakarya muharebeleleriyle 1922 yazı büyük taarruzunu Annibal, Alpaslan, Cengiz, Timur, Yavuz, Napolyon vesairenin muharebe ve seferleriyle mukayese etmek mütehassıs işidir. Fakat çarpışan düşmanlar arasındaki vesait ve şerait farkları ve alınan askeri neticeler gözönünde tutulursa Mustafa Kemalın zaferlerini tarihin herhangi meşhur zaferleriyle boy ölçebileceklerini ve onlara nisbeten faikiyet iddia edebileceklerini herkes yekten görebilir.

Bu zaferlerin siyasal neticelerine gecersek bunları tamamiyle takdir etmek için henüz kâfi zaman geçmemiş olmasına rağmen diyebiliriz ki siyasal neticeleri nisbeten çabuk bir zamanda ortadan kalkan Annibal ve Napolyonun bir çok zaferleri bertaraf Mustafa Kemal zaferlerinin Cengizin kızıl kum üzerinden Buhara seferi ve Alpaslanın Malazkirt zaferinden daha büyük neticeler vermiştir, verelmektedir ve bunların gerek Türk, gerekse cihan tarihi üzerindeki tesirleri ancak asırlar geçtikten sonra muhake-me ve tamamiyle takdir edilebilecektir.

Rusyada Çarlığın yerine Bolşevikliğin geçmesi, cihanın bugünkü durumu ve bolşevik, otoriter ve demokrat üç zümreye ayrılması, cihan savaşından sonra tamamiyle istiklâlleri kaybolacak sanılan şark milletlerinin bilâkis inkişaf edegelen halleri hep bu zaferlerin birer neticesidir.

Mustafa Kemal zaferlerinin birer istilâ ve fetih zaferi değil yurt ve ulus kurtaran zaferler olduğu da ayrıca kaydedilmelidir.

Mustafa Kemalın ağustos 1922 taarruz ve zaferi başka bir bakımdan da Türk askeri tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bir iki asırdır Türk dünyasının bir düziye gerilemekte olması ve başlıca askeri muzafferiyetlerinin, Plevne, Çatalca, Çanakkale, İnönü,

Sakarya ve sairenin hep tedafüi muzafferiyetler olması bütün dünyada şu zannı doğurmuş ve kuvvetleştirmişti ki Türk askeri iyi bir müdafidir, fakat taarruz kabiliyetinden mahrumdur. Orta Asyadan kalkan bir ulusun üç büyük Okyanus kıyılarına kadar olan yerleri istilâ edebilmiş olması tedafüi muharebelerle olamayacağı besbelli olmakla beraber, gerek anlayışsızlık, gerek bugünkü Türklerde atalar cevherinin kaybolduğu iddiası yüzünden bu zan her tarafa yayılmış bulunuyordu. Dumlupınar bu zannı yıkmış ve bugünkü Türklerde atalar cevherinin aynen yaşamakta olduğunu göstermiştir.

Dumlupınardan sonra o vakte kadar Mustafa Kemal ile çalışmış olanların bir çoğu işin bittiğine hükmetmişlerdi, onlara göre eski tertip devlet devam etmeliydi; hattâ bazılarına göre şarkta yeniden canlanan Türk kuvveti muhtelif diplomatik oyunlar içinde muhtelif şark memleketlerinde meşrutiyetten sonra yapılan, ve daha doğrusu yapılmak istenilip neticesi berbat çıkan bir çok hayali teşebbüslere propaganda ve tahriklere âlet olmalıydı. Bu o sırada dünya ve yakın şarkta mevcut olan kuvvet muvazenesine göre ilk Osmanlı padişahlarının fütuhat politikalarının çok tehlikeli ve fena şerait içinde tekrarlanmış bir taklidi olurdu.

Mustafa Kemal ise büsbütün yeni bir yol tuttu. 16 ıncı ve 17 inci asırlara kadar dünyanın en muazzam devletlerine, ordularına ve hazinelerine malik olan Türkler 19 ve 20 inci asırlardaki o elim vaziyete neden düşmüşlerdi?

Bu düşünüş âmilleri ortadan kaldırılsa, dünyada insan olalı insanlığın önünde yürümüş olan Türklerin eski mevkilerini tekrar almaları tabiidir. İşte keskin görüş ve anlayışı, ve şiddetli iradesi ile Mustafa Kemal'in dehası bu düşünüş âmillerini ortadan kaldırma ve yükseliş âmilleri yaratma yoluna gidecektir.

Milli hâkimiyetin kurulması, iktidarın alelâde bir mal gibi miras olarak baba, amca veya ağabeyden alınması keyfiyetinin ortadan kaldırılması işine zaten istiklâl harbinin icabı olarak tevessül edilmişti.

Lozan sulhu imzalandıktan sonra Cumhuriyetin ilânıyla filen mevcut olan vaziyet kati olarak tesbit edilip müphemiyet yüzünden bazılarının eski halin geri geleceğine dair besledikleri ve yaymak istedikleri vâhi ümitlerin kökü kesilir.

İçeride taassubun ve terakkî düşmanlarının mesnedi ve dışarda binbir gailenin membaı olan hilâfet kaldırılır. Bütün müterakki âlemde olduğu gibi din ve dünya işleri birbirinden ayrılır; din bir

vicdan; inan ve ibadet meselesi haline sokulup devlet işleri ulus ve ülkenin ihtiyaçlarına göre tedvir edilmesi esası kabul edilir, bu suretle bu işler her terakkiyi durduran veya yavaşlatan asırlardan kalmış âdet, anane, usul, emir ve sairenin tesirinden kurtarılır; ve ülke bütün müterakki âlemin kabul etmiş olduğu esaslara dayanan kanunlarla cihazlandırılır.

Bu meyanda şapka ve tekkeler hakkındaki karar ve kanunlardan bir nebze bahsetmek isterim. Dinle alâkası olmamakla beraber körü körüne taassubu körükleyenlerce bir küfür alâmeti olarak gösterilen şapka meselesinde Mustafa Kemal cezri davranıp Türk âlemi zafa uğrayalıdan beri Avrupa ve Amerikada bir eğlence vesilesi ve bilhassa orta kurunda her din ve cemaat mensbunu ayrı bir kisveye bürünmeye mecbur eden zihniyetin devamının nişanesi olan fes, kalpak ve saireyi bıraktırdı medeni ve müterakki bütün âlemin başlığını giymek mecburiyetini koymuştu, ve sırf şuursuz bir taassuba dayanan bir zihniyeti baltalamıştı.

Halbuki kadınların yüzlerini örtmeleri meselesi de şüphesiz bir gerilik alâmeti ve keza orta kurun ve daha eski devirlerden kalma bir âdetti. Burada ise Mustafa Kemal işi zamana ve kültürün ilerlemesine bırakmağı tercih etmiştir; zira burada cezri gitmekle birçok kimselerde beşeri en derin hislerden biri olan kıskançlık hissini boşu boşuna tahrik etmiş olacaktı.

Aynı surette Mustafa Kemal birçok inananlar için ruhi ve vicdani bir ihtiyaç olan dua yerlerine yani camilere hürmet ederken birer siyasal ve sosyal nüve halinde zamanımıza uymıyan köhne bir zihniyeti yaşatmağa vesile olan ve bazı şeyhler elinde tehlikeli bir alet haline girebilen tekke ve zaviyeleri kaldırmıştır.

Bu iki islâhatı; da yapmak için Şeyh Sait isyanının bastırılması anını, yani irticain tepelenmiş ve sinmiş bulunduğu bir anı seçmekle bunları ulusa asgarî külfete mal etmiştir.

Kadınların sosyal yaşayışa son derece az karışmaları bazı kavimlerde âdet olup islâmdan sonra şuursuz bir taassup bunu son derece, hattâ Muhammet devrinin bile düşünmediği derecede ileri götürmüştü; halbuki bu hal esas Türk âdetlerine muhalif olup islâmdan sonra dahi hükümdar, devlet adamı, kumandan, asker ve saire sıfatile filen iş başında birçok Türk kadınına rasgelinir.

İslâm âleminde kadının vaziyeti bir taraftan onun manevi mevkiini küçültmekte ve öte taraftan da Türk camiasının yarısını bilhassa çocuklara ilk duygu ve bilgileri aşılıyan yarısını

dün bir vaziyette tutmakla camiayı zayıflatmakta idi. Atatürk kadınları her makama getirmekle, onlardan memur, hâkim, meb'us vesaire yapmakla onların maddî ve manevî mevkiini yükseltmiş, cahil kimseleri dahi onları saymağa mecbur etmiş ve dolayısıyla Türk bütünlüğünün kıymet ve kuvvetini arttırmıştır.

Kadınları küçük görmek ve hafife almak zihniyetini baltalamak için kadınlardan mebus seçildiği sıralarda alelittlak kadınlar için her kim saygısız bir düşünce beslerse kendi anası, karısı, kız kardeşi ve kızları için o düşünceyi besliyor der ve erkekler arasında kadınlar hakkında bazı saygısız düşünce ve şakaları bu suretle durdurmak isterdi.

Burada istitrat olarak Hindistan hakkında bir incelemeğe Atatürkün dikte ettiği bir haşiyeyi koymak isterim. Bu incelemede Hindistandaki Türk devletlerinde ordunun başlıca Türklerden mürekkep olduğu söylenmiş fakat ordudaki bütün Türk unsurunun daha elverişli olduğu için doğrudan doğruya savaşta kullanılmak üzere bilhassa geri hizmetleri için başka unsurlardan da asker alındığı ve bununla belki de gönül alma dileği gibi bazı siyasal maksatlar güdüldüğü yazılmıştı. Atatürkün haşiyesi şudur, bu 1933 te dikte edilmiş fakat eser henüz basılmadığı için intişar edememiştir :

«İkinci derecede unsurları bunlara (Türlere) yardımcı olarak kullanmak çok isabetli bir düşünce idi. Nitekim Avrupayı istilâ eden Hun Türkleri de böyle yapmışlardı; imkân bulabilip istilâ ve taarruz politikasını takip etmiş olan bütün Türkler aynı sistemi tatbik etmişlerdir. çünkü Türkler için esas, zafer unsurunu birinci safta bulundurmamak idi, o unsura yardımcı ve hizmet edici herhangi bir unsur olabilirdi.

«Cümhuriyet Türkiyesinde bu prensip değiştirilmelidir. Çünkü bunun tarihi mahzurları görülmüştür; bu mahzurların başlıcaları yüksek asil Türk ırkının hizmette kullanılan ırklarla karışmasıdır. Bundan sonra Türk ırkı kadınlarını, erkeklerin yapmağa mecbur olduğu askerlik vazifesi dahil, bütün hizmetlere teşrik ederse, Etilerde, İskitlerde, Amazonlarda olduğu gibi kendi ırkından başkalarının hiçbir yardımına muhtaç olmaksızın büyük millî ülkülerine başlı başına ve müstakil olarak yürümek kabiliyetini ihraz edebilir.»

Türlere terakki yolunda yürümeği zorlaştıran diğer iki âmil de harf ve dil meseleleri idi. Eski Türk harflerile okuma yazma öğrenmenin şimdikilerle öğrenmeden bir kaç misli zaman aldığı,

onlarla telâffuzu bilinmiyen bir kelimenin okunması imkânsız olduğu inkâr edilemez bir hakikattir.

Kullanılan dil ise üç sarf ve üç nahvin öğrenilmesini icap ettirmekte ve dolayısıyla asıl ilimleri öğrenmeğe hasredilecek zamanın mühim bir kısmını yemekte idi; bundan başka ıstılahlar için âdet edinilmiş olduğu şekilde yeniden arapça kelimeler alınıp arap sarf ve nahvine uygun şekilde kullanılarak ve hattâ uydurularak dile sokulması yüzünden fazla güçlükler husule geliyordu. Dil inkılâbı bu iki nevi derdi ortadan kaldırmağa matuf idi, fakat Atatürk'ün vakitsiz ölmesi bu işi sona erdirmesine mâni oldu.

Osmanlı devrinin propagandalarına rağmen bütün Türklerin içinde, malûm tabirle tahteşsuurunda, eşsiz işler başarmış ve başarabilir bir ulusun üyesi olmak duygusu yaşamaktadır; bu bilinen ve bilinmiyen geçmişin ruhlarda bıraktığı babadan oğula geçen bir duygudur. Bu duygu Atatürk'te son derecede ilerlemiş bir halde idi. Bir çok Avrupalı âlimler tetkiklerinde, medenî hamlelerin Avrupa ve dünyada Orta Asya bırakisefallerinin yayılması husule geldiğini ve onlar tarafından getirildiğini müşahede etmişler, bundan üç dört bin yıl önce Anadolu'da Etilerin anaya ana, ataya ata dediklerini ve daha bir çok bugünkü türkçemizde yaşayan kelimeleri kullandıklarını, Anadolu'dan yine aynı devirlerde İtalyaya geçip orada büyük bir medeniyet kuran Etrüsklerin adının Türski olduğunu ve buna mümasil bir çok şeyleri yazmakta idiler.

Atatürk harf inkılâbını yapar yapmaz yorulmak bilmez bir çalışma ile tarihî incelemelere koyulur. Dünyaya medeniyeti yayan Orta Asya bırakisefallerinin tabiatıyla elân bugün orada yaşayan bırakisefallerin ataları yani Türk olduklarını söyler, antropolojik ve lengüistik izler boyunca ilerleyerek, Sumer, Eti, Türski ve saireden geçen orta kurundaki islâm medeniyetinin esaslarını da ihtiva eden, Orta Asyadan gelme bir sürü göçle beslenilmiş, dünyada muazzam bir Türk siyasal ve kültürel inkişafı olduğunu ifade eder, ve bir çok Avrupalı âlimlere bunu teslim ettirir.

Bu suretle her Türk için geçmiş ile göğsünü kabartacak ve geleceğine inanla bakmak hakkını verecek tamamıyla ilmi bir bilgiler zinciri husule gelmiş olur.

Osmanlı İmparatorluğu ekonomi bakımından bir sömürge idi, öbür devletler gibi sanayiini gümrükle himaye edemezdi, dolayısıyla sanayi sahibi olamazdı ve Türk ulusu ancak az kâr geti-

ren işlerle meşgul olmaya mahkûm olup memleket sadece zirai ve madeni ham maddeler ihraç etmeğe ve onlarla yapılan mamul eşyayı 30 - 40 misli pahalıya Avrupa ve Amerikadan getirmeğe mahkûm idi.

Müstakil Avrupa devleti ile sömürge arasında diğer esaslı farklar: bankacılık, denizcilik ve bayındırlık işlerinin memleket çocuklarının veyahut yabancıların elinde olması keyfiyetidir. Bu bakımlardan da Osmanlı ülkesi tam bir sömürge halinde idi.

Bu alanlarda bir sömürge durumundan çıkabilmemizin önüne geçmek üzere, birçok samimi düşünenlerimizi de aldatan, alttan alta propagandalar yapılmış ve gümrük himayesile ayakta duran sanayiîni kıymet ve faydası olmadığı gibi garibelere birçok türkler inandırılmışlardı. Sanki hemen bütün dünyada sanayi gümrük himayesi sayesinde kurulmamış imiş ve bugün dahi Fransa ve İtalya gibi büyük devletler dahil, ekseri memleketlerde sanayi gümrük himayesi olmadan yaşayabilirmiş gibi.

Birinci beş yıllık sanayi programı propaganda ve bilmemezliğin doğurduğu böyle bir aleyhtar hava içinde yapılmış ve tatbik edilmiş ve herkes görmüştür ki bu iş yürür ve Türkler için iktisadi bakımdan bir sömürge ulusu halinden çıkmak mümkündür. O andan itibaren bütçede görülen mütemadi artış ta Atatürkün bu yoldaki azminin ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir. Ülkede hemen bütün banka muamelelerinin türkler eline geçmesi, denizciliğimizin inkişafı ve saire de aynı inkılâbın birer hamlesidir.

Atatürk Balkan savaşı faciasından bahsederken «ben iş başında olsaydım bu böyle olmazdı» derdi. Balkan anlaşmasını yapışı, ona bu sözü söyleten âmillerin mahsulüdür. Bu anlaşma, yapıldığı andaki vaziyete göre en muvafık tedbirdi ve Türkiyeyi mütecerrit vaziyetinden çıkardı.

Atatürk sulthan sonra sekiz on yıl kadar bilhassa iç işleri ve inkılâp işleri ile uğraşmıştı, fakat inkılâbın ve iç durumun sağlanması ve ekonomik alanda ülkeye lâzımgelen hız verilip beş yıllık plânın vücade gelmesi üzerine dış siyasa ön sıraya geçer ve derhal Türkiyenin, kullanılması moda olan tâbire göre, dünyada sayılan 2-3 «dinamik» devletten biri olduğu görülür; barış içinde siyasal menfaatler temin etme yolu tutulur, ve bu hiç bir gücenciklik husule getirilmeden yapılır, boğazlar mukavelesi Türkiye lehine değiştirilir, boğazlar üzerinde tam hakimiyetimiz kurulur ve Hatay, Türklüğe kazandırılır.

Bu yazılara bir sonuç yapmağa lüzum görmüyorum.

Ebedi Şefimizin unutulmaz hatırasını Türk ulusunun bir ferdi ve kendisinin maiyetinde çalışmış ve çok iyiliğini görmüş bir adam sıfatıyla ruhumun en derinliklerinden kopan saygı ve sevgi ile selâmlamakla iktifa edeceğim.